

SPIS TREŚCI

13 WSTĘP

23 NARODZINY

- 24 Na początku były Słowa i Obrazy (*Ranny bizon atakujący człowieka* – Zbigniew Herbert, *Lascaux*)
- 28 Artysta, który stworzył Boga (Stanisław Wyspiański, *Bóg Ojciec* – Adam Zagajewski, *W cudzym pięknie*)
- 33 Stworzenie Adama (Michał Anioł Buonarroti, *Stworzenie Adama* – Waldemar Łysiak, *Michelangelo Buonarroti, „Stworzenie Adama”*)

39 OBLICZA ADAMA

- 40 Wobec praw i obowiązków (Pieter Bruegel Starszy, *Upadek Ikara* – Tadeusz Różewicz, *Prawa i obowiązki*)
- 43 Waleczność, honor, wierność (Paolo Uccello, *Bitwa pod San Romano* – Anonim, *Pieśń o Rolandzie*)
- 47 Mit o uczonym społeczniku (Rembrandt Harmensz van Rijn, *Doktor Faustus* – Johann Wolfgang Goethe, *Faust*, Wiktor Hugo, *Katedra Marii Panny w Paryżu*)
- 53 Śmierć rewolucjonisty (Jacques-Louis David, *Śmierć Marata* – Manuela Gretkowska, *Podręcznik do ludzi. Tom I i ostatni: czaszka*)
- 59 Dystynkcja nade wszystko (Giovanni Boldini, *Hrabia Robert de Montesquiou-Fesenzac* – Charles Baudelaire, *Dandys*, Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*)
- 63 Demoniczny i *fin de siècle*'owy (Wojciech Weiss, *Demon* – Maria Poprzęcka, Wojciech Weiss „*Demon*”)

67 EWA

- 68 W klejnotach, złocie i purpurze – kobieta średniowieczna (Pol, Herman i Jan Limburgowie (Limbourgowie), *Godzinki księcia de Berry*, miniatura *Kwiecień* – Guillaume de Lorris i Jean de Meung, *Opowieść o róży*)
- 73 W majestacie królewskiego orszaku (Pol, Herman i Jan Limburgowie (Limburgowie), *Godzinki księcia de Berry*, miniatura *Maj* – Anonim, *Dzieje Tristana i Izoldy*)
- 77 Kobiety Rubensa (Pieter Paul Rubens, *Andromeda*, *Trzy Gracje* – Wisława Szymborska, *Kobiety Rubensa*)
- 82 Chwila niedyskrecji (Jan Vermeer van Delft, *Czytająca list*, *Czytająca list przy otwartym oknie* – Andrzej Kaliszewski, *Dziewczyna czytająca list*, Tadeusz Kubiak, *Czytająca list* – Vermeera)
- 88 Dlaczego rewolucja jest kobietą? (Eugène Delacroix, *Wolność wiodąca lud na barykady* – Maria Janion, *Bogini Wolności*. (Dlaczego rewolucja jest kobietą?))
- 92 Szał i szaleństwo. Symbol *femme fatale* (Władysław Podkowiński, *Szał* – Jan August Kisielewski, *W sieci*)
- 97 W stroju z mgły (Edgar Degas, *Koniec arabski* – Tadeusz Kubiak, *W stroju z mgły*)
- 101 Targ paniński (Paul Gauguin, *Matete* – Manuela Gretkowska, *My zdies' emigranty*)
- 106 Niepokojący urok Judyty (Gustaw Klimt, *Judyta I* – Czesław Miłosz, *O! Gustaw Klimt (1862–1918)*, „Judyta” (szczegół), *Österreichische Galerie, Wiedeń*)

111 MIŁOŚĆ

- 112 Ponad łąką, ponad miastem spacerują narzeczeni (Marc Chagall, *Ponad miastem*, *Narieczona z niebieską twarzą* – Joanna Kulmowa, *Chagall*)
- 116 Pocałunek secesji (Gustaw Klimt, *Pocałunek* – Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Ślepa*)

- 119 Na ślubnym kobiercu (Jan van Eyck, *Małżeństwo Arnolfinich* – Waldemar Łysiak, *Małżeństwo Arnolfinich*)
- 124 Małżonkowie z mozaiki (Anonim, *Cesarzowa Teodora w otoczeniu dworu, Cesarz Justynian w otoczeniu dworu* – Wisława Szymborska, *Mozaika bizantyjska*)

129 MATKA

- 130 Madonna brzemenna (Piero della Francesca, *Madonna del Parto* – Zbigniew Herbert, *Piero della Francesca*)
- 134 Madonna karmiąca (Jean Fouquet, *Maria z Dzieciątkiem* – Anna Nasiłowska, *Domino. Traktat o narodzinach*)
- 139 Madonna z ruskiej ikony (Anonim, *Matka Boska Włodzimierska* – Tadeusz Kubiak, *Jej twarz*)
- 143 Pietà – Matka opłakująca (Giovanni Bellini, *Opłakiwanie (Pietà)* – Stanisław Grochowiak, *Bellini „Pietà”*)

147 DZIECKO

- 148 Rezolutna trzylatka (Gerard Terborch młodszy, *Helena van der Schalke* – Zbigniew Herbert, *Gerard Terborch. Dyskretny urok mieszczaństwa*)
- 151 My jesteśmy dzieci z jednego podwórka (Tadeusz Makowski, *Kapela dziecięca, Maskarada* – Jerzy Harasymowicz, *Sztuka Makowskiego*)
- 156 Peregrynacje marnotrawnego potomka (Rembrandt Harmensz van Rijn, *Powrót syna marnotrawnego* – Roman Brandstaetter, *Powrót syna marnotrawnego*)

161 DOŚWIADCZENIA EGZYSTENCJI

- 162 Rozkosze ziemskiego ogrodu (Hieronim Bosch, *Ogród rozkoszy ziemskich* – Jacek Kaczmarski, *Hieronim Bosch*)
- 169 W niewoli świata (Pieter Bruegel Starszy, *Dwie małpy* – Wisława Szymborska, *Dwie małpy Bruegla*)

- 172 Lekcja egzystencji (Rembrandt Harmensz van Rijn, *Lekcja anatomii doktora Tulpa* – Olga Tokarczuk, *Bieguni*, Stanisław Grochowiak, *Lekcja anatomii (Rembrandta)*, Izabela Filipiak, *Śmierć dwujęzycznej kobiety*. (*Lekcja anatomii doktora Martwego*))
- 180 Ekstaza świętego Franciszka (Francisco de Zurbarán, *Święty Franciszek w medytacji*, *Święty Franciszek* – Joanna Pollakówna, *Święty Franciszek Francisco de Zurbarána*)
- 186 Przeciw światu terroru i wojny (Francisco José de Goya y Lucientes, *Rozstrzelanie powstańców madryckich*, *Kolos*, *Saturn pożerający swe dzieci* – Charles Baudelaire, *Sygnaty*, Cyntia Freeland, *Goya prekursorem?*)
- 193 Śmierć biedaka (Józef Szermentowski, *Pogrzeb chłopski* – Stefan Żeromski, *Zapomnienie*)
- 198 *Ecce Homo* (Pierre Puvis de Chavannes, *Biedny rybak* – Stefan Żeromski, *Ludzie bezdomni*)
- 202 Lecą bociany... (Józef Chełmoński, *Bociany* – Kazimierz Gliński, [– „Tatulu!”])
- 206 Pasja życia i pasja tworzenia (Vincent van Gogh, *Kawiarnia nocą*, Paul Gauguin, *Nocna kawiarnia w Arles* – Vincent van Gogh, *Listy do brata*, Stanisław Grochowiak, *Bilard*)
- 213 Surrealizm i egzystencja (Salvador Dali, *Płonąca żyrafa* – Stanisław Grochowiak, *Płonąca żyrafa*)
- 219 Samotność i anonimowość (Edward Hopper, *Pokój hotelowy* – Czesław Miłosz, *O! Edward Hopper (1882–1967)*, „*Pokój hotelowy*”, *Thyssen Collection*, *Lugano*)
- 222 Życie jako sztuka konsumpcji (Andy Warhol, *Krzeseł elektryczne*, *Dyptyk Marilyn*, *BMW M1*, *Puszka zupy konserwowej Campbella I* – Andrzej Stasiuk, *Tekturowy samolot*)

229 ŚWIATŁO

- 230 Barwy świata, kolory światła (Gentile da Fabriano, *Pokłon Trzech Króli* – Umberto Eco, *Światło i barwa w średniowieczu*)

- 234 W świetle piorunów (Giorgione, *Burza* – Ewa Bieńkowska, *Co mówią kamienie Wenecji*)
- 239 Światło namalowane i opisane (Claude Lorrain, *Krajobraz z zaślubinami Izaaka i Rebeki* – Andrzej Stasiuk, *Dukla*)
- 244 Światło świecy (Georges de la Tour, *Święty Józef Cieśla* – Joanna Pollakówna, *Święty Józef Cieśla*)
- 248 W płomieniach światła (Joseph Mallord William Turner, *Pożar Izby Lordów i Gmin, 16 października 1834 roku, Jezioro Lucereńskie ze szczytem Rigi o świcie, Zamek Caernarvon* – Krzysztof Andrzej Jeżewski, *Turner*)
- 253 W słonecznej kąpieli (Jean-Baptiste-Camille Corot, *Port w La Rochelle* – Czesław Miłosz, *Corot*)
- 257 Światło barwy (Vincent van Gogh, *Kościół w Auvers* – Gustaw Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą 1984–1988*)

261 WIDZENIE ŚWIATA

- 262 Romantyczne i malownicze (John Constable, *Młyn w Stratford* – Czesław Miłosz, *Constable*)
- 266 Świat jako impresja (Claude Monet, *Białe nenufary* – Marcel Proust, *W poszukiwaniu straconego czasu*)
- 271 Świat jako ekspresja (Edvard Munch, *Krzyk* – Stanisław Przybyśzewski, *Na drogach Duszy*, Jacek Kaczmarski, *Krzyk*)
- 276 Wstęgą świat (Edward Okuń, *Symbol natchnienia* – Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Secesja*)
- 279 Gdy forma staje się treścią (Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Kuszenie świętego Antoniego II* – Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Nowe formy w malarstwie i wynikające stąd nieporozumienia*)
- 282 Bajkowy świat kubistycznego szewca (Tadeusz Makowski, *Szewc* – Tadeusz Różewicz, *Kopytka*)
- 285 Wielość rzeczywistości (Leon Chwistek, *Szermierka* – Leon Chwistek, *Wielość rzeczywistości w sztuce*)

- 289 **Forma bez treści – abstrakcja** (Alberto Burri, *Worek 5P* – Tadeusz Różewicz, *Opowiadanie dydaktyczne*, Józef Czapski, *Abstrakcja – za i przeciw*)
- 294 **Świat według Nikifora** (Nikifor, *Pejzaż ze stacją kolejową*, *Kra-ków 1958–1960*, Kościół – Tadeusz Kubiak, *Mistrza Nikifora świata opisanie przez mistrza Kubiaka*)

299 **PORTRET**

- 300 **Człowiek na tle wszechświata** (Piero della Francesca, *Portret Federica da Montefeltro* – Waldemar Łysiak, *Piero della Francesca „Portret Federica da Montefeltro”*)
- 305 **Summa portretu** (Leonardo da Vinci, *Mona Liza* – Zbigniew Herbert, *Mona Liza*)
- 312 **Portret grupowy ziemian i niebian** (El Greco, *Pogrzeb hrabiego Orgaza* – Julián Gállego, „*Pogrzeb Hrabiego Orgaza*” jako portret)
- 316 **Autoportret Caravaggia** (Caravaggio, *Dawid z głową Goliata* – Gustaw Herling-Grudziński, *Caravaggio: światło i cień*)
- 321 **Sarmatów portret własny** (Anonim, *Portret Antoniego Stanisława Szczuki* – Henryk Sienkiewicz, *Potop*)

325 **PEJZAŻ**

- 326 **W scenerii białej i mroźnej** (Pieter Bruegel Starszy, *Myśliwi na śniegu* – Waldemar Łysiak, *Pieter Bruegel Starszy „Myśliwi na śniegu”*, Stanisław Grochowiak, *Breughel (II)*)
- 331 **Pejzaż romantyczny** (Joseph Mallord William Turner, *Zamki St. Michael, Bonneville, Savoy* – Czesław Miłosz, *Turner*)
- 334 **Pejzaże wiejskiej jesieni** (Ferdynand Ruszczyc, *Ziemia*, Leon Wyczółkowski, *Siewca* – Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*)

339 **MARTWA NATURA**

- 340 **Żywot martwej natury** (Willem Claesz Heda, *Stół śniadaniowy z plackiem ostryżynowym*, *Martwa natura z szynką i krabem* – Jacek Kaczmarski, *Martwa natura*)

- 345 **Opowieści martwej natury** (Torrentius, *Martwa natura z wężidłem* – Zbigniew Herbert, *Martwa natura z wężidłem*)
- 350 **Jabłka Cézanne’a** (Paul Cézanne, *Martwa natura z jabłkami i pomarańczami*, *Martwa natura z dzbankiem i owocami* – Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, *Olejne jabłka*)
- 354 **Martwe natury XX wieku** (Marcel Duchamp, *Underwood* – Ewa Kuryluk, *Elokwencja niemych rzeczy*, Miron Białoszewski, *Szare eminencje zachwyty*)

359 MIASTO

- 360 **Miasto idealne** (Jan Vermeer van Delft, *Widok Delft* – Gustaw Herling-Grudziński, *Perły Vermeera*, Marcel Proust, *W poszukiwaniu straconego czasu*)
- 365 **Brama na Starym Mieście** (Aleksander Gierymski, *Brama na Starym Mieście* – Stanisław Grochowiak, *Brama na Starym Mieście* (kopia obrazu Aleksandra Gierymskiego))
- 372 **Warszawa Gierymskiego i Prusa** (Aleksander Gierymski, *Powисле, Święto Trąbek I, Piaskarze* – Bolesław Prus, *Lalka*)
- 379 **Blichtr wielkomiejskiego pośpiechu** (Umberto Boccioni, *Ulica wkracza do domu* – Tadeusz Peiper, *Ulica, Punkt wyjścia*)

385 SZTUKA O SZTUCE

- 386 **Namalować malarstwo** (Jan Vermeer van Delft, *Alegoria malarstwa* – Jarosław Klejnocki, *Vermeer maluje*)
- 390 **Obraz architektury – architektura obrazu** (Aleksander Gierymski, *Katedra w Amalfi* – Jarosław Iwaszkiewicz, *Podróże do Włoch*)
- 394 **Muzykowanie na obrazie** (Jan Vermeer van Delft, *Lekcja muzyki* – Adam Zagajewski, *Solidarność i samotność*)
- 398 **Zbójnickie tańcowanie** (Zofia Stryjeńska, *Zbójnickie ognisko* – Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Jak Janosik tańczył z cesarową*)

403 OPOWIEŚCI MITOLOGICZNE

- 404 O mężczyźnie, który został kwiatem (Caravaggio, *Narcyz* – Zbigniew Herbert, *Narcyz*)
- 408 Agamemnon zasłania twarz. Ojciec, córka – rytualne zabójstwo (Pompejańska kopia obrazu przedstawiającego Ifigenię składaną w ofierze bogom – Eurypides, *Ifigenia w Aulidzie*)
- 412 Pojedynek herosów (Antonio Pollaiuolo, *Herkules i Anteus* – Zbigniew Herbert, *Antajos*)
- 417 Danae kusząca (Tycjan, *Danae* – Kazimierz Przerwa-Tetmajer, *Danae Tycjana*)
- 420 Apollo *contra* Marsjasz (Tycjan, *Apollo i Marsjasz* – Zbigniew Herbert, *Apollo i Marsjasz*)
- 425 Rozpacz Orfeusza (Alexandre Séon, *Lament Orfeusza* – Czesław Miłosz, *Orfeusz i Eurydyka*)

429 BIBLIA – SŁOWA I OBRAZY

- 430 Wieża Babel (Pieter Bruegel Starszy, *Wieża Babel* – Wisława Szymborska, *Na wieży Babel*)
- 434 Jezus w domu Marty i Marii (Henryk Siemiradzki, *Chrystus w domu Marty i Marii* – Stefan Żeromski, *Dzienniki*)
- 437 Powrót syna marnotrawnego (Hieronim Bosch, *Syn marnotrawny* – Tadeusz Różewicz, *Syn marnotrawny (z obrazu Hieronima Boscha)*)
- 443 Iluminacja (Caravaggio, *Nawrócenie świętego Pawła* – Jarosław Iwaszkiewicz, *Podróże do Włoch*)
- 447 Wierny niewierny (Caravaggio, *Niewierny Tomasz* – Zbigniew Herbert, *Tomasz*)
- 451 Zmartwychwstanie w blasku fleszy (Piero della Francesca, *Zmartwychwstanie* – Adam Zagajewski, *Senza flash*)
- 455 Wstający z grobów! (Luca Signorelli, *Wskreszenie zmarłych* – Jarosław Iwaszkiewicz, *W Orvieto*)
- 459 W dzień Sądu Ostatecznego (Hans Memling, *Sąd Ostateczny* – Dante Alighieri, *Boska Komedia*)

465 OBRAZY POLSKIE

- 466 **Przeciw krzyżackiej nawałnicy** (Jan Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem* – Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy*)
- 470 **Słuchaj, Polaku!** (Jan Matejko, *Kazanie Skargi* – Piotr Skarga, *O miłości ku ojczyźnie i o pierwszej chorobie Rzeczypospolitej, która jest z nieżyczliwości ku ojczyźnie*)
- 474 **Sceny powstańcze** (Artur Grottger, *Żałobne wieści, Bój* – Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem*)
- 479 **Wigilia na Syberii** (Jacek Malczewski, *Wigilia na Syberii* – Jacek Kaczmarski, *Wigilia na Syberii*)
- 483 **Melancholia błędnego koła** (Jacek Malczewski, *Melancholia, Błędne koło* – Stanisław Wyspiański, *Wesele*)
- 490 **Modlitwa ruin** (Bronisław Wojciech Linke, *Modlitwa Zamordowanych* – Maria Dąbrowska, *Pielgrzymka do Warszawy*)
- 493 **Mknie czerwony autobus** (Bronisław Wojciech Linke, *Autobus* – Jacek Kaczmarski, *Czerwony autobus*)
- 497 **Kolejka po szarość** (Andrzej Wróblewski, *Kolejka trwa* – Ernest Bryll, *[Za czym kolejka ta stoi?]*, Stanisław Barańczak, *Pan tu nie stał*)

501 ŚMIERĆ

- 502 **Przemijanie ciała, przemijanie świata** (Hans Baldung, *Trzy okresy w życiu kobiety i Śmierć* – Bułat Okudźawa, *Balonik*)
- 506 **Śmierć jaka jest, każdy widzi** (Bernt Notke, *Taniec śmierci* – Anonim, *Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*)

511 IMPRESJA

513 BIOGRAMY TWÓRCÓW

541 INDEKS MALARZY I ICH DZIEŁ

547 INDEKS PISARZY I ICH UTWORÓW

557 BIBLIOGRAFIA PRZEDMIOTOWA (WYBÓR)

561 SPIS ILUSTRACJI